

Kamila Socha

Dolnośląska Szkoła Wyższa

Recenzja książki Agnieszki Gromkowskiej-Melosik: Elitarne szkolnictwo średnie: między reprodukcją społeczno-kulturową a ruchliwością konkurencyjną (Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2015), ss. 475

Kontakt:	Kamila Socha kami.socha@gmail.com
Jak cytować:	Socha, K. (2016). Recenzja książki Agnieszki Gromkowskiej-Melosik: <i>Elitarne szkolnictwo średnie: między reprodukcją społeczno-kulturową a ruchliwością konkurencyjną</i> (Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2015), ss. 475. <i>Forum Oświatowe</i> , 28(1), ... Pobrano z: http://forumoswiatowe.pl/index.php/czasopismo/article/view/395
How to cite:	Socha, K. (2016). Recenzja książki Agnieszki Gromkowskiej-Melosik: <i>Elitarne szkolnictwo średnie: między reprodukcją społeczno-kulturową a ruchliwością konkurencyjną</i> (Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2015), ss. 475. <i>Forum Oświatowe</i> , 28(1), ... Retrieved from http://forumoswiatowe.pl/index.php/czasopismo/article/view/395

Dychotomia egalitaryzm–elitaryzm wydaje się wzbudzać liczne dyskusje i tworzyć skrajne poglądy, a tymczasem wyróżnić można jedynie kilka publikacji polskich wydawnictw, szczegółowo opisujących zagadnienie szkolnictwa elitarnego. Z tego powodu, recenzowana książka pt. „Elitarne szkolnictwo średnie: Między reprodukcją społeczno-kulturową a ruchliwością konkurencyjną” (Gromkowska-Melosik, 2015), zajmuje ważny głos w dyskusji o edukacji w neoliberalizmie.

Książka składa się z dwóch, logicznie podzielonych części. W części pierwszej, zatytułowanej „Społeczne funkcje elitarnego szkolnictwa średniego w krajach Europy, Ameryki, Ameryki Północnej i Azji”, zawierającej siedem rozdziałów, autorka porusza tematy, dotyczące szkolnictwa elitarnego w wybranych państwach (Wielka Brytania, Francja, Szwajcaria, Stany Zjednoczone, Japonia, Singapur). Część druga książki, pt. „Elitarne licea ogólnokształcące we współczesnej Polsce z perspektywy uczniów i absolwentów”, składa się także z siedmiu rozdziałów, a w poszczególnych rozdziałach autorka opisuje metodologię badań własnych, kryteria doboru próby, jak również podejmuje udaną próbę interpretacji wyników badań.

W kolejnych rozdziałach pierwszej części autorka przedstawia pełny obraz rekonstrukcji i analizy zagadnień, związanych z funkcjonowaniem elitarnych struktur edukacyjnych. Niuansuje systemy edukacyjne różnych państw, wskazuje na zauważone podobieństwa i cechy wyróżniające system szkolnictwa elitarnego w danym kraju. To rzetelne, teoretyczne zestawienie porównawcze daje pełny i urozmaicony obraz systemów, zapewniając czytelnikowi pogłębione zapoznanie z tematem różnorodnie ukształtowanego elitaryzmu, nawiązując również do wartości historycznych danej szkoły czy mierzalnych osiągnięć uczniów. Autorka dekonspiruje system rekrutacyjny na wyższe uczelnie, gdzie w procesie rekrutacyjnym brane są pod uwagę nie tylko wysokie osiągnięcia w nauce, lecz również charakter, osobowość ucznia, innymi słowy – jego tożsamość, habitus, charakteryzujący się przynależnością do klasy wyższej, a objawiający się określonym oraz pożądanym kapitałem kulturowym i społecznym. Nawiązuje w ten sposób do socjologicznej teorii Bourdieu, która stanowi dla autorki jedną z inspiracji do podjętych analiz.

Jednym z omawianych typów szkół są elitarne szkoły średnie w Szwajcarii. Charakterystyczne dla tych placówek jest zagwarantowanie uczniom luksusowych warunków życia (sauny, jacuzzi, pięciogwiazdkowe sale gimnastyczne, pokoje z oddzielnymi łazienkami). Są to „szkoły królów”, ponieważ właśnie do nich uczęszcza globalna elita – najlepsi uczniowie rekrutowani są z całego świata. Najbardziej prestiżową i wpływową szkołą szwajcarską jest Le Rosey, do której, co ciekawe, uczęszczali także Radziwiłłowie. Wielokulturowość, umiędzynarodowienie promowane przez szkołę, a co za tym idzie, postulat szacunku i budowania wspólnoty może zawierać w sobie ukryty cel, jakim jest wyrwanie, wyzbycie uczniów z ich rodzimej kultury, a dominujące języki nauczania (j. angielski i j. francuski) prowadzą do kształtowania postawy europocentryzmu wśród uczniów: „Wymazywanie źródłowej tożsamości ma więc charakter znacznie bardziej subtelny i miękki, niż to było za czasów kolonialnych” (Gromkowska-Melosik, 2015, s. 171).

Druga część książki poświęcona została przede wszystkim podstawom teoretycznym i aspektom metodologicznym badań własnych. W pierwszym rozdziale, pt. „Metodologiczne podstawy badań własnych”, autorka, nawiązując do konstruktywizmu społecznego, przedstawia preferowane podejście jakościowe, opisuje główny problem badawczy oraz problemy szczegółowe. Autorka wyjaśnia, że badana próba nie ma na celu żadnej generalizacji wyników badań, lecz zamierzeniem podjętych badań jest uchwycenie rozumienia i interpretacji rzeczywistości, w której żyją uczniowie i absolwenci elitarnych liceów ogólnokształcących. W dalszej części rozdziału w precyzyjny sposób wyjaśnia teoretyczne ramy wykorzystywanych w badaniach koncepcji, opisuje metodę studium przypadków, rozważa rolę badacza w przeprowadzanych narracjach, naświetla czytelnikowi sens celowego doboru próby, na czym w szczególności koncentruje się w drugim rozdziale, pt. „Polskie licea ogólnokształcące – uzasadnienie kryteriów wyboru”.

W rozdziale tym autorka trafnie zauważyła tautologiczne stwierdzenie, że niektóre elitarne szkoły średnie są elitarne, gdyż uznano je za elitarne. Dlatego przy doborze próby autorka skoncentrowała się podstawowym wyznaczniku elitarności, za jaki przyjęła potencjał stratyfikacyjny, wyjaśnia, że status elitarności danej szkoły tworzą dwa podstawowe czynniki, a mianowicie: mierzalne sukcesy uczniów związane z poziomem nauczania szkoły oraz równolegle tradycja i prestiż szkoły, wpływające na potencjał stratyfikacyjny. Zatem uczniowie, stanowiący próbę badania, pochodzili z liceów o wysokiej reputacji, na którą składają się mierzalne osiągnięcia naukowe uczniów oraz społeczne, ogólnie przyjęte poważanie dla danej szkoły. Autorka brała również pod uwagę wyniki rankingu „Perspektyw”, jednakże w dalszej części rozdziału w pierwszej kolejności krytycznie rozprawiła się z procesem „rankingowania”, który oceniła jako redukujący całokształt życia szkoły jedynie do mierzalnych wskaźników. Dalej zachęceni jesteśmy do zapoznania się z ogólnym, aczkolwiek rzeczowym opisem placówek wybranych do badań i zrozumienia, z czego wynika przypisywana tym placówkom elitarność. Autorka w ciekawy sposób koncentruje uwagę czytelnika na pojęciu selektywności, cechującej wszystkie omawiane licea.

W tym miejscu zauważam, że redukcja idei szkolnictwa do „edukacji za punkty” niesie ogromne niebezpieczeństwo odhumanizowania szlachetnej idei edukacji, która przecież powinna nie tyle „przelewać” wiedzę, ale wspierać i kształtować to, co w *osobie* ucznia, a nie produkcie systemu, jest najcenniejsze. Wartości wyższe – dobro, piękno, prawda – odeszły już dawno do lamusa, jednakże jesteśmy obecnie świadkami o wiele bardziej zagrażającej humanistycznym ideom tendencji, gdzie personalistyczne podejście do ucznia zostaje wyparte przez neoliberalną konkurencję o ucznia. Zmiany w edukacji stanowią lustrzane odbicie zmian, zachodzących w szeroko rozumianej kulturze. Zapętlając się w neoliberalny kozi róg, tracimy z oczu najcenniejsze oblicze ucznia – podmiotu procesu kształcenia, osobowego dziecka poszukującego głębszych sensów. Proces ten zachodzi wielowymiarowo – poczynszy od ustawodawstwa i dyrektyw, poprzez upadek etosu nauczyciela oraz zmiany ról w rodzinie, a skończywszy na podejściu samych uczniów, traktujących cel edukacji jedynie w kategoriach narzędzi sukcesu.

W kolejnym rozdziale, pt. „Status elitarnego szkolnictwa średniego i jego rola: akceptacja ideologii ruchliwości konkurencyjnej i nierówności społecznych”, autorka, nawiązując do niejednoznaczności pojęcia „szkolnictwo elitarne”, dokonuje analizy i interpretacji wypowiedzi uczniów na temat elitarności i wskazuje na sprzeczne poglądy i uczucia samych uczniów, co uwydatniła poprzez wybranie i intrygujące zestawienie ze sobą wypowiedzi, zachęcając tym do podjęcia dalszej ekscytującej podróży z lekturą. W szczególnie sposób uwagę czytelnika przyciągają te wypowiedzi, w których uwydatnia się kontekst neoliberalnego myślenia o elitarności, gdzie uczniowie wyraźnie akcentują swój pogląd, sprzeciwiając się kształtowaniu szkolnictwa egalitarnego. Autorka trafnie wyciąga wniosek, że wypowiedzi uczniów, wynikające ze światopoglądu elit, stanowią kontinuum koncepcji ruchliwości konkurencyjnej i idei merytokracji. Uwydatnia tu silną tendencję do podtrzymywania *status quo* – poprzez stwarzanie elity dla samej elity, gdzie uczniowie, będąc w szkołach o mocnych dążeniach selekcyjnych – myślą selekcyjne. Następnie autorka dokonuje porównania wypowiedzi absolwentów i uczniów elitarnych szkół, które w wielu miejscach wybrzmiewają podobnie, ale zaakcentowane przez autorkę różnice w poglądach badanych grup tworzą barwne zestawienie, zachęcając czytelnika do własnych pogłębianych refleksji.

Rozdział czwarty, pt. „Dynamika funkcji kształcącej w elitarnych liceach: między „testokracją” a ideałem człowieka wszechstronnie wykształconego”, poświęcony został rekonstrukcji procesu kształcenia w elitarnych liceach, nauczaniu matematyki, stanowiącej symbol dobrej edukacji, oraz nauczycielom, tworzącym elitarnie środowisko szkolne, a którym uczniowie przypisują określone, charakterystyczne cechy.

W piątym rozdziale, zatytułowanym „Socjalizacyjna funkcja elitarnego liceum: mechanizmy identyfikacyjne i kształtowanie charakterów”, dowiadujemy się, że elitarnie szkoły średnie w szczególnie sposób „socjalizują do sukcesów”, za czym idzie ich moc stratyfikacyjna na drabinie awansu społecznego. Wypowiedzi uczniów uwiadozczniają również tendencję odchodzenia od celów szkoły, związanych z wartościami wychowawczymi na rzecz tylko edukacyjnych, równocześnie wskazując na dyscy-

plinę, będącą ostateczną wartością. Następnie autorka analizuje rytuały i ceremonie w elitarnych liceach, które podkreślają wyjątkowość i prestiż placówki, budując w ten sposób wtórnie rytuał reifikacji.

W podsumowaniu, stanowiącym ostatni szósty rozdział, autorka opisała główne wnioski, które uwydatniły się w trakcie analizy i interpretacji wypowiedzi uczniów. Natomiast wydaje się, że w konkluzji zabrakło krytycznych, osobistych uwag autorki, mających na celu nieuniknione wyważenie i dokonanie hierarchizacji postaw młodzieży, podejmowanych przez nią wyborów, opartych *stricte* na dominującej, w ich mniemaniu, neoliberalnej ideologii.

Podsumowując, książka jest napisana w bardzo przejrzysty sposób. Jej główny cel, jakim była dekonstrukcja systemów kształtowania elit poprzez szkoły średnie, został osiągnięty bezprecedensowo. Do zalet tej publikacji włączam: realizację samej idei dekonstrukcji systemów, utrzymaną w krytycznej ramie; powoływanie się na liczne źródła bibliograficzne; przedstawienie zakonspirowanych systemów, rządzących elitarnymi szkołami średnimi na terenie Polski (oczywiście, jest to mikroskala, co nie zmienia faktu, że występują te same elementy i cechy reprodukcyjno-stratyfikacyjne na polskim gruncie). Recenzowana pozycja zdecydowanie wypełnia niszę na polskim rynku wydawniczym, a uzupełniona o przykłady wypowiedzi uczniów stanowi ważną i porywającą lekturę. Jednakże pytanie kluczowe, zamykające zakończenie autorki, brzmi: w jaki sposób możemy udostępnić edukację elitarną również zdolnym dzieciom z mniej zamożnych i niżej usytuowanych rodzin? Pytanie to jest fundamentalne, gdyż dotyczy podjęcia edukacji przez poszczególne jednostki oraz wyrównywania szans edukacyjnych w całym społeczeństwie. We współczesnym świecie proces stratyfikacji wzmacniany jest przez zmasowaną reklamę, podaż i popyt dóbr materialnych. Wielość wyboru i wolność w wyborze zafundowały nam skutek uboczny w postaci pogłębiającej się klasowości społeczeństwa. Obserwujemy prostą zależność – im większy poziom dobrobytu i zamożności, tym większa stratyfikacja społeczeństwa. Ograniczanie dostępu do luksusowych dóbr materialnych poprzez rozwarstwienie cenowe i prywatyzację usług w różnych dziedzinach życia konsumpcyjnego, a w tym edukacji, sprzyja określonemu (zamierzonemu?) celowi, jakim jest nadrzędność i podporządkowanie klas. Niestety, wartość człowieka mierzy się wiedzą i władzą, zapominając o podstawowej wartości, jaką jest wartość człowieka sama w sobie, jego godność, bycie osobą. Uczniowie traktowani są w sposób przedmiotowy, ale jednocześnie z ich wypowiedzi wynika, że nie uświadamiają sobie mechanizmów, rządzących elitarnymi placówkami, lub wręcz odwrotnie – zdając sobie z nich sprawę, konsekwentnie dążą do podtrzymywania procesów selekcyjnych i stratyfikacyjnych. Czy mamy do czynienia z kolejną ukrytą teorią dziejów?

BIBLIOGRAFIA

Gromkowska-Melosik, A. (2015). *Elitarne szkolnictwo średnie: między reprodukcją społeczno-kulturową a ruchliwością konkurencyjną*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

**BOOK REVIEW: ELITARNE SZKOLNICTWO ŚREDNIE: MIĘDZY REPRODUKCJĄ
SPOŁECZNO-KULTUROWĄ A RUCHLIWOŚCIĄ KONKURENCYJNĄ BY
AGNIESZKA GROMKOWSKA-MEŁOSIK (POZNAŃ: WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA, 2015), PP. 475**